

УДК 821.161.2-343+821.163.42-343

УКРАЇНСЬКІ ТА ХОРВАТСЬКІ КАЗКОВІ ОПОВІДАННЯ

Ольга КРАВЕЦЬ

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра слов'янської філології,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000,
e-mail: olhakravets@yahoo.com*

На відміну від літературної казки, близької до народної фольклорними сюжетними лініями та персонажами, казкові оповідання створюють жанр у рамках жанру, представляючи читачеві сучасні проблеми, часто дивних героїв або традиційні герої розміщені в дуже несподіваних ситуаціях.

Саме в таких несподіваних ситуаціях бувають герої казкових оповідань класика хорватської літератури Сунчани Шкрінярнич та Вішні Стахуляк, а також українських письменників Юрія Ярмиша та Марії Людкевич.

Ключові слова: літературна казка, казкові оповідання, класик хорватської дитячої літератури, Сунчана Шкрінярнич, Юрій Ярмиш, Марія Людкевич, Вішня Стахуляк.

Літературна казка* – жанр, що спирається на основні закони фольклорної казки; художній твір, у якому використано народний казковий сюжет, образи, органічно поєднано елементи дійсності та художньої вигадки, домислу. Народні казки майстерно інтерпретовані в національних літературах – літератори користуються самими казками й темами казок, створюючи оригінальні за стилем та сюжетом твори: у датській – Г. К. Андерсен, німецькій – Л. Тік, французькій – Ш. Перро, чеській – Б. Немцова.

У процесі розвитку літературна казка розгалужилась на художній переказ народного сюжету (кожна національна література має свої, часто притаманні лише їй сюжети), казку за фольклорними мотивами і власне авторську казку, у якій використовуються основні закони жанру, без запозичення фольклорних сюжетів та образів. У літературній казці, як і в народній, предмети, рослини, тварини, явища природи і поняття здебільшого олюднюються, широко використовуються метафори, порівняння. Отож, літературна казка – це твір, який має свого автора – професійного письменника, успадковує стиль, композицію народної казки, тобто створюється за законами фольклорної казки і спрямована перш за все на фантастику та вигадку.

Однак авторська казка змістом, героями й проблемами більш сучасна. Це – оригінальний твір, що поєднує елементи дійсності, вигадки та фантастики, але майже нічого спільного не має з народною казкою.

* Розквіт жанру літературної казки припадає на першу половину ХХ століття.

Як і для кожної казки, для авторської казки найважливіші мистецька вигадка й розважальність. Незмінними ознаками її є також викінчений та динамічний сюжет (навіть якщо твір є невеликий за обсягом), гіперболізовані певні якості персонажів. У казці перемагає добро, усе завершується happy end-ом.

На відміну від літературної казки, часто близької до народної запозиченням фольклорних сюжетів, образів, авторська літературна казка творить жанр у жанрі, пропонуючи читачеві сучасні проблеми, часто дуже незвичайних героїв або ж поміщаючи традиційні персонажі у зовсім несподівані ситуації.

У таких несподіваних ситуаціях опиняються головні герої казок (далі використовуємо термін “казкове оповідання”) класиків хорватської літератури, казкарок Сунчани Шкрінярич (1934–2007) і Вішні Стахуляк (1926–2011) та українських авторів – Юрія Ярмаша (1935)* та Марії Людкевич (1948)*.

Їхні твори – це часто коротка проза, фантазійна поетизація (не)звичайних подій. Вони містяться у різних виданнях – антологіях дитячої літератури, шкільних хрестоматіях та читанках; а за мотивами їхніх казок знято мультфільми.

Про Сунчану Шкрінярич багато сказано у хорватській літературознавчій науці, адже авторка належить до найбільш знаних та читаних казкарок. І найбільший внесок С. Шкрінярич саме в царині казки – своїм доробком вона представляє у цій національній літературі “нову казковість” (“nova bajkovitost”), яка характеризується елементами класичної та усної (народної казки). Казкарка створила казкову модель сучасної дитячої літератури, у яку вміло впровадила елементи й поетичні сегменти усної казки. Вона відкидає структуру класичної усної казки, натомість розширює та збагачує її метафорикою, алегоричністю, новими образами, які функціонують водночас із реальними образами та фабулою, яка притаманна класичному жанру. Отож, С. Шкрінярич на основі народної казки будує сучасне фантазійне оповідання – нову казку або казкове оповідання.

За мистецькою оцінкою і красою творів С. Шкрінярич порівнюють навіть із найславнішою хорватською письменницею-казкаркою Іваною Брлич-Мажуранич (Ivana Brlić-Mažuranić).

Один із найвидатніших сучасних дослідників дитячої хорватської літератури Степан Храпец називає С. Шкрінярич однією “із трьох дам хорватської дитячої літератури” [4, с. 138].

“Plesna haljina žutog maslačka”, опублікований ще 1951 року – це класичний твір хорватської дитячої літератури, призначений для дітей від 6-ти до 8-ми років, який, як зазначає С. Храпец, належить моделі “нової казковості”. У казці розповідається про кульбабку, яка хоче бути такою, як усі квіти, що ростуть довкола.

* Ярмаш Юрій (1935) – письменник-казкар. Автор казок “Казка стукає в двері”, “Маленькі казки”, “Чарівні струмки”, “Лебедина казка”. Автор монографії “У світі казки” (1975) та словникової статті *Казка літературна* [2]. Його мала проза поміщена у шкільних підручниках-читанках.

* Людкевич Марія (1948) – автор понад 15 книжок для дітей – “Квітова пані” (1986), “Старий годинникар” (1991), “Левеня із міста Лева” (1991), “Торбина Усміхненого Котика” (2005). Керівник літстудії “Джерельце”. Лауреат декількох літературних премій.

Співзвучні тематично й емоційно казкові оповідання “Plesna haljina žutog maslačka” С. Шкрінярч та “Цікавий промінець” Ю. Ярмиша. Джерелом натхнення для обох авторів стала природа. Світ тварин та рослин постає перед нами складною суспільною формацією – саме так його сприйматиме малий читач, а навіть радше слухач, адже авторка сама зазначає, що “*ova je priča ispričana malenom, svjetlokosom dječaku koji je volio cvijeće i životinje. Nije trgao cvjetne latice o nasadima parkova i nije vukao za rep svoju sirotu, ostarjelu mačku. Bio je dobar, a životinje i cvijeće vole djecu i poveravaju im o svome životu više nego ostalima*” [5, с. 285] – із певною ієрархією, ustalеними життєвими цінностями, емоціями та життєвими драмами.

Це відбувається щороку: “*Svake godine cvijeće priređuje svoj veliki, raskošni ples do zore. ...To se događa svake godine u isto doba, samo mi ljudi teško saznajemo točnu noć i mjesto plesa, jer cvijeće je tajanstveno...*” [5, с. 285]. На свято танцю прибудуть метелики й зозульки, ці великі приятелі квітів своїми крильми охолоджуватимуть їх під час запального танцю. Квіти дуже поважно трактують цю подію. Кожна квітка намагається на цю урочистість одягнути щось незвичайне і надзвичайне, щоби вповні розкрити свою красу й делікатність. “*Čitavu godinu cvijeće se priprema za ples. Kroje se šarene haljine, nježni ukrasi i čudnovate kape, leptiri donose na svojim leđima uzorke iz dalekih krajeva.*”

Ruža – taj divan cvijet – odijeva nježno, šareno ruho i posipava latice opojnim mirisom. Plavooke potočnice odijevaju modre haljinice sa zelenim kišnim kabanicama. Ljubičica skromno nosi svoju jednostavnu, ali otmijenu odjeću, visibaba dolazi odjevena u bijelo kao vila ili mlada nevjesta” [5, с. 285]. Авторка перераховує різні квіти – і помпезні троянди, і маленькі фіалки, принагідно вказує на їхнє призначення та застосування (варто зазначити цей виховний момент). Усьому квітковому світу протистоїть звичайнісінька кульбабка: “*Ali postoji cvijet koji se prodaje u trgovinama, ne beremo ga na proljetnim šumskim šetnjama, ne miriši lijepo, a vrtlari ga ne vole. Ljudi gaze po njemu I govore: – To je maslačak, obični dosadan drač*” [5, с. 286]. Творення контрасту дуже популярне в казковому жанрі. Так, наприклад, гидке каченя з однойменної казки Г. Х. Андерсена протистоїть усьому пташиному двору. Подібно одинокою є у своїх пошуках Кая і Герда зі “Снігової королеви” датського казкаря. Навіть героїня найпопулярнішої дитячої казки – Попелюшка – протиставляється своїй прибраній родині. Отож, С. Шкрінярч по-своєму інтерпретує універсальні казкові мотиви.

Так сталося, що кульбабка, головний персонаж твору казкарки, на цій великій урочистості мала найкращу сукню, “*pa ni ruža nije bila tako lijepa kao skromni cvijet iz seoskog jarka*” [5, с. 286]. Автор казкового оповідання і водночас наратор розповідає цілу історію кульбабки: “*Krojile su se haljine za veliku plesnu svečanost, svaki cvijetak je bio radostan, sunce je sjalo, nebo je bilo modro i ravno kao velika ploča. A u seoskom jarku plakao je bijelim suzama maslačak u svojoj ružnoj izgaženoj suknji u kojoj nikako nije mogao poći na ples*” [5, с. 286]. С. Шкрінярч створює у своїй казці образ Мудрості – втілює його маленька істота – зозулька-божа корівка: “*Ona je mudra i stara, svuda putuje i svakoga poznaje, ali nije znala pomoći malom maslačku. Samo je rekla: – Sazvat ću sve kukce i pitati ih za savjet. Sigurno će ti netko od njih pomoći*” [5,

с. 286]. Проте жодна комаха не змогла допомогти, ані щось порадити маленькій кульбабці. З великого туги і жалю кульбабка заснула.

Несподівано на допомогу кульбабці приходять павук. Наратор йому зовсім не симпатизує, це відчувається відразу ж з перших слів про нього. Це був *“vrlo ružni pauk koji nikada u životu nije bio dobar. Bio je krvnik jadnih mušica koje se zalijetale u njegovu golemu mrežu, bio je zloban i pakostan, a živio je kao pustinjač. Zato ga nitko nije pozivao na sastanke i svečanosti”* [5, с. 286]. Письменниця уособлює в образі павука Зло. Проте павук-відлюдник зазнає певної метаморфози: будучи абсолютно нещасливим, ще й самотнім, а згодом відчуваючи і наближення смерті, він допомагає кульбабці зовсім несподіваним своїм рішенням: *“Izatkat ću ti haljinu nježnu i prozračnu poput najfinije paučine, providnu i laganu od najdivnije pređe, kakvu nema nijedan cvijet. Učinit ću nekome radost, i bit će mi lakše umrijeti, jer teško je ostaviti svijet kad saznaš da te nitko nije volio”* [5, с. 287]. Павук працював упродовж цілої ночі і зранку подарував засмученій квітці чудесну й ніжну сукню. А щаслива кульбабка танцювала з усіма під чудову музику.

Зранку наступного дня, коли ще квітка спала, якийсь хлопчик подув на сукню кульбабки, і вона розлетілась на всі боки. Щороку кульбабки на велике свято танцю одягають павутинясті сукні, і ця історія повторюється щороку.

Персонажами казки “Цікавий промінець” українського казкаря Ю. Ярмиша є тварини і комахи, а також допитливий Промінчик. Він нам нагадує маленького хлопчика, який, розвиваючись, задає безліч питань. Промінчик пізнає світ, зазираючи у мале віконце; і перший хто йому трапився – був кіт: *“Щось стрибнуло, блимнувши двома зеленими вогниками, і щось – крак! – упало й розбилося...*

– Хто тут? – спитав тонким голоском Промінець, вдивляючись у темний куток.

– Фр-р! Це я – Кіт. Зелені вогники визирнули з пільми. Виявилось, то очі.

– А ти хто?

– Я – Промінець! Що робиш тут, Коте?

– Це комора. Я охороняю її від підступного Мишеняти. Стережу кільце смачної ковбаси!

– Який ти дбайливий! – з повагою сказав Промінець. – А чому ти увесь чорний, а писок у білому?” [3, с. 341].

Промінець ставить безліч запитань, усе його цікавить, до всього він прислухається. Деякі слова йому зовсім незрозумілі, вони потребують окремого тлумачення та пояснення. Часто Промінець ставить питання сам собі і одразу ж намагається на них відповісти: *“Що воно таке дощик? – подумав Промінець. – Це було, мабуть, до мого народження. Тому я й не знаю, що таке дощик!”* [3, с. 341]. Пізнаючи світ, Промінець знайомиться із деревом та його зеленим листячком, із малими чорними комахами з вусиками – працювотими Мурахами. Усі вони були дуже раді появі Сонячного Промінця. Як і хорватська казкаря, Ю. Ярмиш у своїй прозі згадує мурах, які асоціюються із працювотистістю та наполегливістю.

Мандруючи, Промінець знайомиться із великою комахою з мережаними прозорими крильцями. Це була Бабка, що відпочивала під кущем шипшини. Врода

Бабки зачарувала Промінця, він полетів за нею. *“Промінцеві захотілося погратися з Бабкою ще, але йому не подобалося, що вона так хизувалася своєю красою”* [3, с. 342]. Він покинув комаху й полетів у сад, у якому стояв невеликий будиночок: *“Крізь гілки яблуні Промінець зазирнув у вікно... В кімнаті біля вікна стояв стіл. За столом сиділа Сива Людина і щось писала”* [3, с. 342].

Обидва автори впроваджують у свій текст образ Людини. Саме з нею пов'язана майбутня доля героя казки, а навіть і подальше розгортання її сюжету. Мала людина – хлопчик із казки *“Plesna haljina žutog maslačka”* здуває прозору танцювальну сукню кульбабки і *“...odonda svake godine uoči svjetnog plesa maslačci oblače svoje divne paučinaste haljinice i odlaze”* [5, с. 287]. Сива ж Людина з *“Цікавого Промінця”* відповідає на різні питання, а згодом і розтлумачує Промінцеві його призначення: *“– Який ти щиросердий, Промінчику, і який теплий! Скажи краще мені на шоку... Який ти ласкавий! Ось чому тобі раді всі. Оце і є твоя робота»* [3, с. 342]. Промінець назавжди залишається в казці Сивої Людини для того, щоби читачам, як зазначає сам автор (Сива Людина), було *«тепло й радісно від неї...»* [3, с. 342].

Цікавим, на нашу думку, є оповідання з казковими елементами львівської письменниці Марії Людкевич *“Метелики радісного дня”*. Дівчинка милується метеликами. Вони її найбільше зачаровують. Часом вона ловить золотого метелика, щоби познайомитися з ним, але відпускає, бо він виривається з людських рук. *“– Хай летить на свою квітку і прикрашає наш луг, – думаю собі та йду далі. ...Подружки називають мене “метеликом”, напевно за те, що я люблю все барвисте”* [1, с. 110]. Героїня оповідання любить фантазувати, уявляти, що вона може перетворитися на кого завгодно. В уяві вона стає на мить золотим метеликом, легкокрилою і співучою пташкою, білою і кучерявою хмаркою на голубому небі. Дівчинка любить мрію, казку, незвичайні кольорові сни. *“Мої батьки кажуть, що я вже скоро стану дорослою. Але я не поспішаю покидати дитинство, у якому діти вірять у диво і казку, в фею і чарівника”* [1, с. 111].

Збірка *“Кольорові парасольки”* настроєво та візуально відповідає назві – тут описуються чарівні пори роки. Авторка обирає для своєї оповіді популярний у світовій дитячій літературі жанр казкового оповідання, яке за своєю структурою перебуває між казкою та оповіданням, у якому є мрійливість, гра.

М. Людкевич впроваджує у свої твори літературний прийом *“оповідання в оповіданні”*, часто заступаючи наративні частини поетичними творами, які можна було б трактувати і як незалежні пасажі.

У збірці *“Кольорові парасольки”* маємо і *“Білу казку Зими”*, з якої молодші читачі дізнаються про Святого Миколая і найбільшу таємницю зимових свят – Містерію Різдва. Різду у Львові присвячено оповідання *“Акція незвичайної ночі”*, *“Різдвяний ангелик”* та *“Рожева кулька”*.

Справжніми барвистими парасольками є казкові оповідання *“Зелена казка весни”*, *“Червона казка літа”*, *“Золота казка осені”*. Пори року чарують своїми кольорами. Ці казки не мають кінця. *“Їх, – як пише авторка, – можна розповідати довго-предовго”* [1, с. 154].

1998 року вийшла друком збірка оповідань хорватської письменниці Вішні

Стахуляк “Priča zaljubljenih knjiga”. Класик хорватської дитячої літератури Вішня Стахуляк також обрала жанр казкового оповідання, щоби описати дух давнини, пригоди та події.

Казкові оповідання хорватської авторки поділені на 4 підрозділи; збірка оповідань має чітку структуру – “Kućica sa crvenim šeširoм”, “Priče zaljubljenih knjiga”, “Nježne priče”, “Zlatni zlatko”. Одними із найцікавіших, на нашу думку, є цикл “Priče zaljubljenih knjiga”. Це – 15 казкових оповідань, у яких В. Стахуляк майстерно провадить читача світом своїх творів, переплітаючи фантазійність із подекуди зовсім реальним плом.

“U nekoj kući bilo na polici mnogo knjiga.

Stajale su u predsoblju i promatrале što se zbiva oko njih. Bile su vrlo znatiželjne, premda je svaka od njih imala svoj sadržaj i mogla se zabaviti njime” [6, с. 31]. З часом книжки знали, що відбувається довкола них, вони навіть почали одна одну читати. Проте взаємне прочитання спровокувало страшний гамір, що аж мусів втрутитись Великий Атлас: “– *Mir! – šuštiо je šumno Veliki Atlas i mahaо svojim širokim koricama poput orla. – Svakoј knjizi mora biti osigurano njezino mjesto i druge je s tog mjesta ne smiju istisnuti!*” [6, с. 31].

Надзвичайною казковістю характеризується оповідання “Sunčana ptica”. В. Стахуляк веде нарацію як справжній казкар, надаючи твору певної часової та історичної віддаленості, а також цікаву сюжетну інтригу: “*U davna vremena, u nekom divljem, pustom kraju, naišli lovci na neobičnu pticu. Stajala je u dubokom snijegu i nije imala snage poletjeti. Perje joj je bilo dugo i meko, a njezine velike, modre oči sjajile su poput očiju preplašene djevojke”* [6, с. 44]. Поява дивного птаха здивувала і навіть дещо налякала мисливців, які її знайшли. Не злякався лише молодий мисливець. Він роздумує, звідки ж прибув сюди цей птах: “*Ona mora da je doletjela s juga ... – Ona je Sunčana Ptica”* [6, с. 44]. І саме цей самотній молодий мисливець бере птаха у свою оселю. Проте, щоразу повертаючись додому, він бачив, що вдома все зроблено. Цей мотив присутності в домі загадкової особи, яка поряється із господарством, (у казковому оповіданні В. Стахуляк дівчина-птах) часто побутує в казках багатьох національних літератур. Згадаймо принагідно українські народні казки “Царівна жаба” або ж “Кривенька качечка”, у яких унаслідок казкових перетворень (ніч-день або присутність-відсутність господарів удома) царівна дивує царевича, а дівчина із кривенькою ніжкою – діда з бабою. Проте казкове оповідання В. Стахуляк та згадані українські народні казки мають різне сприйняття казкового перетворення та наближення його до реального життя. Царевич із казки “Царівна жаба” палить зелену шкірку своєї дружини-жаби, подібно чинять дід та баба з “Кривенької качечки” – нищать качине гніздечко. Не такими є дії мисливця з казкового оповідання “Sunčana ptica”. Зачудований дівчиною-птахом, він згодом покидає своє рідне село й прямує на південь – батьківщину дівчини.

В. Стахуляк не поспішає покидати світ дитинства і в казкових оповіданнях “Stara slika”, “Stara košija” та “Djevojčica i leptiri”. Зачин цих творів відразу ж захоплює своєю фантастичністю та мрійливістю: “*Neki stari, stari vojnik, s prastare slike pričao je neke večeri priču o starim slikama”* [6, с. 61]. Або ж “*U starom gradu, iza*

barokne ograde, kraj glogova grma miruje stara košija” [6, с. 63). У мрійливому світі дитинства здійснюються найрізноматніші бажання.

Українські та хорватські казкарі – Ю. Ярмиш, М. Людкевич, класики хорватської літератури С. Шкринярич та В. Стахуляк – близькі своїми казковими оповіданнями. Аналіз поодиноких творів згаданих авторів дозволяє стверджувати про надзвичайну казковість, багатий, таємничий та захоплюючий світ дитинства, що особливо майстерно відтворюється у жанрі казкового оповідання, яким вони творять нову казковість в українській та хорватській літературах.

Королівство казкових оповідань української та хорватської літератури збагачується новими образами, назвами, незвичайною фабулою, обдарованими літераторами та їхніми текстами. Окрім вже добре знаних майстрів – справжніх велетів дитячої літератури, – в українській та хорватській літературах часто з’являються нові імена молодшого покоління, забарвлені свободою творіння образів та сюжетів, безмежною фантазійністю та майстерністю авторського письма.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Людкевич М.* Крила білої хати / М. Людкевич. – Львів : Сполом, 2006. – 240 с.
2. *Ярмиш Ю.* Казка літературна / Ю. Ярмиш // Українська літературна енциклопедія. – Київ : Наукова думка, 1989. – Т. 3. – С. 374–375.
3. *Ярмиш Ю.* Цікавий промінець / Ю. Ярмиш // Антологія української художньої літератури для дітей у 3-х томах. – К. : Веселка, 1969. – Т. 3 – С. 341–342.
4. *Hranjec S.* Pregled hrvatske dječje književnosti / Stjepan Hranjec. – Zagreb : Školska knjiga, 2006. –138 s.
5. *Škrinjarić S.* Plesna haljina žutog maslačka / Sunčana Škrinjarić // Hrvatski dječji pisci, II / [izabrao i sve popratne tekstove napisao Ivo Zalar ; likovni prilozi Vilko Gliha Selan] – Zagreb : Nakladni zavod Matice Hrvatske, 1991. – S. 285–287. – (Pet stoljeća hrvatske književnosti ; knjiga 181/II).
6. *Stahuljak V.* Priča zaljubljenih knjiga / Visnja Stahuljak. – Zagreb : Znanje, 1998. – 144 s. – (Biblioteka Stribor).

Стаття надійшла до редколегії 27.10.2011

Прийнята до друку 30.11.2011

UKRAINIAN AND CROATION FAIRY TALES

Olha KRAVETS

*The Ivan Franko National University of Lviv,
The Department of Slavic philology,
Universitetska Str., 1, Lviv, Ukraine, 79000,
e-mail: olhakravets@yahoo.com*

Unlike literary fairy tales, being close to the folk one in terms of borrowed folklore plot lines and characters, literary fairy tales written by a single author creates a new genre form within a well-established one, presenting the reader with the contemporary problems, as well as often unusual characters, or tradition characters placed in highly unexpected situations.

It is in such unexpected situations that the main fairy tale characters of the Croatian literary classic Sunčana Škrinjarić (1931–2004) find themselves as well as those by the Ukrainian writers, Yuriy Yarmysh (1935), Mariya L'udkevych (1948).

Key words: literary fairy tale, Sunčana Škrinjarić, Yuriy Yarmysh, Višnja Stahuljak, Mariya L'udkevych, literary classic.

УКРАИНСКИЕ И ХОРВАТСКИЕ СКАЗОЧНЫЕ РАССКАЗЫ

Ольга КРАВЕЦ

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
кафедра славянской филологии,
ул. Университетская, 1, Львов, Украина, 79000,
e-mail: olhakravets@yahoo.com*

В отличие от литературной сказки, близкой к народной фольклорными сюжетными линиями и персонажами, авторские литературные сказки создают жанр в рамках жанра, представляя читателю современные проблемы, часто странных героев или традиционные герои размещены в очень неожиданных ситуациях.

Именно в таких неожиданных ситуациях бывают герои сказочных рассказов классика хорватской литературы Сунчаны Шкринярич и Вишни Стахуляк, а также украинских писателей Юрия Ярмыш и Марии Людкевич.

Ключевые слова: литературная сказка, Сунчана Шкринярич, Юрий Ярмыш, Вишня Стахуляк, Мария Людкевич, классик литературы.